

lehet az intonációval nem csupán az ének hangnemét és a tempóját megadni, hanem utalni annak mondanivalójára és hangulatára zenei eszközökkel.

Annak jelentőségét is hosszasan ecsetelhetnénk, hogy a zenés áhítatokon és az istentiszteleteken mindinkább hangot kap a kórusmuzsika: a zene megszólal és igévé lesz. Vagy hogy Huszár Gál és kora képviseltethette magát több ízben közöttünk, visszanyúlva ezzel régi gyökereinkhez és olyan istentiszteleti formákhoz, amelyek liturgiája mély, szimbolikus tartalmat hordoz.

Ezek mind valóban fontos és nagyszerű dolgok, de van valami, ami még ezeknél is lényegesebb. Nevezetesen, hogy a prelúdiók és fugák, korárelőjátékok és intonációk, kantáták és különféle kórusművek: vesperás és egyéb liturgiák. Templomban szólalhattak meg és nem másutt. Az Istennek szentelt zene ott hangzott el, ahol valóban a helyén van: istentiszteleti keretek között. Ez a legfontosabb!

Bárcsak egyre több helyen ismernék föl, hogy a zenének pontosan olyan liturgiai szerepe van, mint az istentisztelet bármely más elemének, hiszen szó és zene együtt hatásosabban tolmácsolhatja az igét! Bárcsak egyre több helyen ismernék föl, hogy a művészetet nem számúzni kell a templomból, hanem Isten dicsőségére Isten eszközévé formálni! Hiszen, Luther szavaival élve, a „legfőbb dolgot, az evangéliumot, száz haranggal, száz pompával és száz liturgiával kell hirdetni.” A színvonalas zenei alkalmakon túl legyen ez a legfőbb küldetése a zenés áhítatoknak és az istentiszteleti zenének. Hogy egyre több ember fejében és szívében, egyre több gyülekezet mindennapos és ünnepi gyakorlatában méltó helyére kerülhessen az Istennek szentelt zene.

Legyen áldás mindazok életén, munkáján, akik lelkészként, kántorként, karvezetőként, kórustagként vagy gyülekezeti tagként ezen munkálkodnak.

Bessenyei Mihály

Cantate!

Beszámoló a csapókerti gyülekezet kántori szolgálatairól

A Csapókert Debrecen keleti részén található. Egykor, nevéhez híven, apró házak és hatalmas gyümölcsösök jellemezték ezt a falura emlékeztető városrészt. Lakossága ennek megfelelően földművesekből és gyári munkásokból állt. Temploma 1937-ben épült, bár előtte a helyi iskolában tartottak istentiszteleteket és bibliaórákat. Az elmúlt évtizedben gyökeres változások történtek: a házak nagyok lettek, a kertek összezsugorodtak; a lakosság száma megnőtt, összetétele átalakult. E változások a gyülekezetben szintén megfigyelhetők: korfája megfiatalodott, és egyre több középkorú értelmiségi illetve egyetemista és középiskolás fiatal kezdte látogatni.

A gyülekezetben jelenleg ketten teljesítünk kántori szolgálatokat: Nádasi Dorottya 2001 óta és Bessenyei Mihály 1992 óta. Főállásban mindketten matematikát tanítunk, kántorképesítő vizsgánkat 1998-ban tettük le Miskolcon. Nádasi Dorottya a közeljövőben fejezi be orgonaművészi tanulmányait Karasszon Dezsőnél, Bessenyei Mihály pedig magánúton orgonál jelenleg Kovács Szilárd keze alatt. A kántori szolgálatok leírását 2000-ben készítettük el, s hagyta jóvá a presbitérium. Ezek szerint a kántorok feladata a következő: gyülekezeti énektanítás, énekrend összeállítása, kórusmunka, zenés istentiszteletek (vesperás, passió, orgonazenés áhítat) szervezése és közben tartása, illetve liturgikus orgonajáték.

1. Énektanítás

A gyülekezet énektanítása az istentiszteletek előtt 5–10 perccel, heti négy alkalommal történik, melyeken az istentiszteletre rendszeresen járók döntő többsége tevékenyen részt vesz. Amikor 1998-ban elkezdtük e szolgálatot, elsődleges célunk az énekkészlet bővítése volt. Ennek eredményeként jelenleg 92 zsoltárt és 335 dicséretet éneklünk, ami 69 önálló zsoltár- és 184 önálló dicséret-dallamot jelent. Természetesen ezek közt vannak olyanok, amelyek csak néhányszor hangzottak el (például a 14-ik zsoltár csak kétszer), de igen sok ének állandó liturgiai használatba került: a 216-ik és 219-ik dicséretek ugyanolyan gyakoriak, mint az angolszász bűnbánati énekek. Tapasztalataink szerint életkortól függetlenül mindenki nyitott az „új” énekek tanulására. Különösen közkedveltek a régi, XVI. századi magyar énekek. Jól példázza ezt a következő eset is. Nagyböjt idején, az egyik istentisztelet előtt javaslatot kaptunk gyülekező énekre. „Melyik legyen az, Jucika néni?” — kérdeztem az angolszász „tájék” felé lapozva. „Legyen a 257-ik dicséret. Az olyan szép!”

Mostanában újabb énekeket ritkábban tanítunk, bár gyülekezeti tagoktól néha kapunk ilyen irányú kérést. Legutóbb a 37-ik zsoltárt szeretne volna megtanulni egyik kedves testvérünk. Kérését persze a legnagyobb örömmel teljesítettük. Nagy hangsúlyt fordítunk viszont arra, hogy az egyes zsoltárok és dicséret az adott lehetőségekhez képest a lehető legszebben szólaljanak meg. Az előtünk szolgálatot teljesítő két kántornak köszönhetően a ritmikus éneklés meghonosításával már nem volt gondunk. A gyülekezet a magyar énekek stílusos „előadását” is könnyen megtanulta. Meglepően sok gonddal járt viszont a már „ismert” dicséret helyes énekltetése: nehéz volt elérni például, hogy a 341-es vagy 457-es dicséretet ne háromnegyedes lüktetésben szólaltassák meg. Általános tapasztalatunk, hogy az „új” énekek mindig szebben szólnak, mint az „ismertek”. Az is általános jelenség, hogy egy ének annál hangosabb, minél ismertebb. Ez gyakran ironikus következményekkel jár: gondoljunk csak az imént idézett 457-ik dicséretre, vagy másik végletként a 47-ik zsoltárra. A legtöbben megértették, hogy az ének tartalma és megszólaltatása szoros egységben van. Vagyis, nem az énekel szépen, akinek „kihallatszik a hangja a gyülekezetből”!

Idén kezdtünk el foglalkozni a vasárnapi iskolások énektanításával, melynek vezérfonala az énekeskönyv mellett a „Jézust áldja énekünk” című, igen színvonalas gyűjtemény. Ez a szolgálat még gyermekcipőben jár, a jövőben szeretnénk nagyobb hangsúlyt fektetni rá.

Az énektanítás minden gyülekezetben alapvető, hiszen egyrészt a 48-as énekeskönyv anyaga a legtöbb helyen zömében még ma is (!) újnak és ismeretlennek számít, másrészt az „ismert” kategória megszólaltatása gyakran igénytelen és kritikán aluli. Nem mindegy, hogy mit és hogyan éneklünk, mert az éneklés nemcsak vonzó, hanem taszító is lehet.

2. Énekrend összeállítása

Az énekrend összeállítása a református köztudatban jelenleg lelkészi feladatként szerepel. Számos érvet és gyakorlati tényt sorolhatnánk föl, hogy ez a gondolkodás alapvetően hibás. Most egyedül csak azt említjük meg, hogy ha ezt nem a kántor végzi, akkor semmi biztosíték nincs az újonnan megtanult énekek liturgiai használatba kerülésére. Jó lenne példát venni evangélikus és katolikus testvéreinktől, és visszatérni ahhoz a gyakorlathoz, amely valaha a református lelkész-kántor kapcsolatot is jellemezte.

Az énekrend összeállításakor alapvetően két szempontot veszünk figyelembe: az egyházi év adott szakát (amelyet egyházunk az utóbbi időben kissé mostohán kezel) és természetesen a lelkész mondanivalóját. Ádventtől Szentháromság-vasárnapig a fennálló- és főének mindig az illető vasárnap tartalmára utal, függetlenül a prédikációtól. E két ének az „ünnepmentes” időszakban sem feltétlenül kapcsolódik az igehirdetéshez, hanem például a magasztalás vagy dicsőítés kap bennük hangot. Az istentiszteleteken elhangzó énekekről több évre visszamenően naplót vezetünk, amelynek anyagát az egyházi év végén összesítjük. Így az egyes énekek aránytalan ismétlődéseknek, vagy éppenséggel feledésbe merülésének elejét lehet venni. Hosszú távon az a célunk, hogy egy gazdag és értékes anyagból álló énekes repertoárt alakítsunk ki és plántáljunk a köztudatba. A kántori napló ebben a munkában is nagy segítség lesz majd.

Egyetlen istentiszteleten sem alkalmazunk „szétdarabolt” éneket, sőt igyekszünk elkerülni a dallamok ismétlődését is. A fő- és záróének, ha egy mód van rá, végig elhangzik. Akkor is, ha történetesen 8 versszakos: a református istentiszteletek nem az éneklés miatt hosszúak. Érdemes megemlíteni, hogy a 311-ik dicséret 13 versszakának eléneklése — a magyar dallamokhoz illő tempóban — nem több 6 percnél.

Az énekrend összeállítása igen gyakran vitatott liturgiai kérdéseket érint, amelyek közül most csak a keresztteléssel és úrvacsorával kapcsolatosakra térünk ki. Kereszttelési ének kapcsán általában a 329-ik dicséret második versszakára gondolunk, holott ez az ének alapvetően a karácsonyhoz kötődik. Pedig bőven akad „valódi” kereszttelési tartalmú is: a 115-ik zsoltár hetedik verse, a 127-ik zsoltár harmadik verse, a 139-ik zsoltár kilencedik verse, a 430-ik dicséret harmadik verse, a 431-ik dicséret, vagy a 433-ik dicséret negyedik és

ötödik versei. Ennél is nagyobb gond azonban a „szokásos” úrvacsorai énekanyag. „Hirdetem nektek bűneitek bocsánatát” szól a lelkész, majd a gyülekezet a szent jegyekhez járulva éneklí, hogy „Bár bűn és kín gyötör”. Kegyelemhirdetés után bűnbánatot tartani egyszerűen hálátlanság Istennel szemben! Ezért fokozatosan áttértünk a 33-ik, 34-ik, 116-ik zsoltárok illetve a 254-ik, 298-ik és 451-ik dicséretre alkalmazására. Karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor pedig gyakran éneklünk az ünnephez kapcsolódó dicséreteket.

Az énekrend összeállítása kényes feladat. Sok tapintat, és ha kell, határozottság kell hozzá. Kezdetben sok kritikát kaptunk egyesektől amiatt, hogy „már megint ismeretlen éneket énekeltünk”. Mindig azoknak volt a legtöbb kifogásuk, akik sosem vettek részt az énektanulásokon. Néha a lelkészek is megkérdezték egy-egy ének kapcsán, hogy „ezt vajon ismeri-e a gyülekezet?” Ebből rögtön tudtuk, hogy ők bizony nem. Sajnos ritka vendégek az énektanuláson ők is, de ezt leszámítva mindenben támogatnak minket. A gyülekezet természetesnek tartja, hogy az énekekről a kántorok gondoskodnak.

3. Kórusmunka

A gyülekezeti kórusmunka az elmúlt három évben bontakozott ki. Eleinte gyülekezeti énekeket, régi szertartási énekeket, kánonokat tanultunk. Később négy-szólamú, közjátékos korálokkal és egyszerűbb polifon művekkel foglalkoztunk. Az első, igazán nagy kihívást jelentő darabot, Kodály Ádventi énekét az idén tanultuk meg. Próbákat heti egy alkalommal tartunk. A kórus összetétele időközben alaposan megváltozott. Jelenleg főként középiskolás és egyetemista korú fiatalokból áll. Az állandó létszám mintegy 15 fő, a szólamok megosz-lása kiegyensúlyozottnak mondható.

A kórusnak kiemelt helye van a gyülekezet zenei és közösségi életében. A vesperákon és passiókon, de más, nem zenei központú istentiszteleteken is állandó részt vesz. A próbákon a következő vasárnap elhangzó énekeket is gyakoroljuk, ez komoly húzóerőt jelent a gyülekezeti éneklésben. A szertartási énekek ismeretét és az istentiszteleti éneklésben történő részvételt alapvető elvárásnak tekintjük bármely gyülekezeti kórus esetén. A kórus közösségi formálása érdekében gyakran szervezünk közös kirándulásokat, koncertlátogatásokat. Az énekeseket közvetlen munkatársainknak tekintjük, áldozatos munkájukért és lelkesedésükért nagyon becsüljük őket. Öröm velük együtt szolgálni.

4. Zenés istentiszteletek

Gyülekezetünkben az első zsoltáros istentiszteletet a főiskola egyházzene-sz szakos hallgatói tartották 2001-ben. A kezdeményezésből immáron hagyomány lett: azóta 20 vesperát tartottunk. Ezek időpontját az egyházi év nevezetesebb szakához igazítjuk. A 2005/2006-os évben ez például a következők szerint alakul: Gaudete-vasárnap, kiskarácsony, Reminiscere-vasárnap, Cantate-vasárnap, áldozócsütörtök. Ehhez további egy-két alkalom járul még az ünnepmentes

félévben. A liturgiában régi és új zenei anyagot vegyesen használunk. Zsoltározáskor mindig elhangzik egy XVI. századi magyar, egy antifónás recitált és egy genfi változat. Néha alkalmunk nyílik pazar hangszeres közreműködésre (cselló, hegedű, oboa). A ráfelelő ének helyén többnyire hosszabb kórusművet éneklünk. A gyülekezet az antifonális és a hagyományos éneklésbe egyaránt bekapcsolódik. Az egyes liturgiai elemeket és énekeket nem „konferáljuk” be: egy lapocskán mindenki kézben tartja az istentisztelet „menetrendjét”. A vesperák iránti érdeklődést jól mutatja, hogy a résztvevők átlagos száma sosem csökken 50 fő alá, sőt gyakori a 60-as 70-es létszám is. Megjegyezzük, hogy a szokásos délutáni alkalmakra 10-nél többen ritkán jönnek el.

Az első passió istentiszteletet 2002-ben tartottuk. A passió János evangéliumán alapul, és mind a bibliai szövegek választását, mind a zenei összeállítást és kidolgozást tekintve saját munkánk. A bibliai szövegeket nem énekeljük, hanem dramatizálva felolvassuk. Az evangélium alatt az Ézsaiás 53-ik fejezetén alapuló 336-ik dicséretet énekeljük. A nyitó- és zárókorál (295:1, 341:6–7), valamint az evangélium utáni korál (340) kórusos és hangszeres közreműködést igényel. A passió, hasonlóan a vesperákhoz, igen sok érdeklődőt vonz.

Templomunk orgonája szerény hangszer, így az azon megszólaltatható anyag viszonylag behatárolt. Diszpozíciója: subbass 16', cello 8', principal 8', bourdon 8' salicional 8', octav 4', flota 2', mixtura, pedál és oktáv kopula. Az orgona 1905-ben épült, de csak 1946-ban vásárolta meg a gyülekezet a ceglédi zsinagógából. Építője Wegenstein, de mára kevés eredeti anyag maradt benne. Legutóbb tavaly javítottuk a taksonyi Varga Orgonaépítő Céggel. Orgonazenés áhítatokra évente három-négy alkalommal kerül sor. Újabbán elkezdtünk orgonás vesperákat tartani, amelyeken ugyan kevesebb az orgonazene, de minden liturgikus funkcióban szólal meg. Ezt a megoldást azért tartjuk szerencsésebbnek a szokásosnál, mert az orgonaművek zöme alapvetően nem koncerttermi, hanem istentiszteleti használatra íródott. Az orgonazenés áhítatok pedig, jelenlegi formájukban, inkább az előbbi gyakorlathoz állnak közel.

5. Liturgikus orgonajáték

A liturgikus orgonajátéokra mindketten nagy hangsúlyt fektetünk. Egy vasárnapi istentisztelet zenei megformálását már a hét elején elkezdjük az előadási darabok gyakorlásával és a korálok kiválasztásával. Gyakran alternatív harmonizációkat dolgozunk ki a korálkönyvi stílus élénkítése érdekében. Bizonyos esetekben ez a munka elkerülhetetlen: sok letét ugyanis, mint például a 257-ik, 273-ik vagy 302-ik dicséretké, lehetetlenné teszi a beszédszerű, rugalmas éneklést. Újabbán rendhagyó cantus firmus technikákat is alkalmazunk, amelyben nagy segítség Karasszon Dezső „Nagyerdei Korálkönyve”. Ez a kézirat modern harmonizációkat alkalmaz, de leginkább olyan letéteket, amelyekben a basszus szólamban van a dallam. A gyűjtemény anyagának egy része szerepelni fog a most készülő Alternatív Korálkönyvben, amelyet Karasszon Dezső és Gárdonyi Zsolt közösen szerkesztenek.

A gyülekezeti énekek bevezetésére igyekszünk kidolgozott intonációkat alkalmazni. Nem ritka, hogy a fő és záró énekek előtt hosszabb (egy-másfél perces) saját korálelőjátékokat alkalmazunk, vagy más, „rendes” zeneszerzőtől származó darabot játszunk el. Az intonációk a délutáni istentiszteleteken már teljesen betöltik szerepüket, ugyanis itt nincs külön énekbemondás. Távlati céljaink közt szerepel ennek megvalósítása és alkalmazása a főistentiszteleteken is.

Az alapvető komponálási technikák elsajátításában nagy segítséget nyújtott nekünk a Karasszon Dezső és Kovács Szilárd által vezetett „liturgikus orgonajáték” nevű tantárgy. Sokat tanulunk a más „szolgatársakkal” folytatott személyes konzultációkból, illetve Gárdonyi Zsolt ilyen jellegű kurzusaiból, amelyek minden szempontból példaértékűek.

A kántori szolgálatokat alapvetően lelki munkának tartjuk, amely nagy felelősséggel, és ha Isten áldásait adja hozzá, nagy gyönyörűséggel jár. Az ószövetségi áldozatbemutatókról olvashatjuk, hogy nem az a lényeg: gerlefiókat visznek-e vagy tulkot, hanem hogy az áldozati állat ép-e vagy sem. Az Istennek szentelt zene pontosan ilyen áldozat — gondoljunk erre valamennyiszer gyülekezet elé állunk, orgona mellé ülünk, vagy éppenséggel intonációt írunk!

Bessenyei Mihály és Nádasi Dorottya

Vespera

Esti énekes istentisztelet a Vox Antiqua közreműködésével

Isten igéjét nemcsak szavakkal, hanem énekléssel és zenével is hirdethetjük. Az Istennek szentelt zene ügye már Dávid korának szertartási reformjában központi helyet foglalt el. (ld. 1Chr 25) Számos bibliai könyv, mint a Zsoltárok könyve, az Énekek Éneke, vagy ami nem annyira közismert: a legtöbb próféta irat, énekelve, gyakran gazdag hangszeres közreműködéssel szólalt meg. Isten dicsőítése éppoly fontos helyet foglalt el a liturgiai gyakorlatban —és a hívek gondolkodásában— mint a róla szóló tanítás vagy prédikáció.

A szent zene a keresztyén egyház életében is kulcsszerepet játszott. Már az egészen korai időkben megjelentek olyan istentiszteleti formák, amelyeken Isten dicsőítése és magasztalása állt a középpontban. Klasszikusan ilyen forma a vespera (vecsernye), mely a régi magyar református gyakorlatnak szerves része volt, mint ahogy katolikus és evangélikus testvéreinknél helyenként ma is az. Manapság egyre több gyülekezetünk kezdi újra fölfedezni ezt a formát, de még inkább az abban rejlő igei-zenei és közösségi lehetőségeket.

Nálunk a vesperák négy éve rendszeresek. Idén október 9-én tartottuk a huszadikat, ahol rendhagyó módon, de reméljük: hagyományt teremtve, a Vox Antiqua kamarakórus szolgált Kiss Csaba vezényletével. A szertartás összeállításakor Bach-korabeli istentiszteleti mintákat is figyelembe vettünk: